

ANADOLU'DA BİZANS-SASANI ETKİLEŞİMİ (IV.-VII. YÜZYILLAR)

*Gürhan BAHADIR**

ÖZET

Bizans ve Sasani Devletleri yaklaşık üç yüzyıl Anadolu'nun doğusunda sınır komşusu olarak hâkimiyet kurmuşlardır. Üç yüz otuz yılında Bizans Devleti'nin kuruluşundan başlayıp yedinci yüzyılın ortalarında III. Yezdigirt döneminin sona ermesine kadar devam eden dönem, Sasanilerle Bizanslılar arasında şiddetli düşmanlığın yaşandığı zaman dilimi olarak bilinir. Anadolu'nun doğusunda Bizans ve Sasani orduları üç yüzyıl boyunca karşılıklı akınlar yapmalarına rağmen Bizans ve Sasani Devletleri birbirlerinin eşitliğini kabul ederek yüzyıllarca yan yana yaşadılar. Bu makalede bu süreç açıklanırken Anadolu'nun doğu sınırında üç yüzyıl boyunca bir arada yaşamış iki toplumun benzerlikleri ve karşılıklı etkileşimi de tartışılmıştır. Ayrıca Bizans ve Sasani Devletleri arasında dini, kültürel ve siyasi durumlarının farklılıkları da vurgulandı. Bu makalede IV ile VII. yüzyıllar arasında Anadolu'da Bizans-Sasani Devletleri tarihi, siyasi ve askeri etkileşim, dini ve kültürel etkileşim, ve iktisadi etkileşim olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Sasani, Anadolu tarihi.

BYZANTINE AND SASANIAN INFLUENCE IN ANATOLIA (IVth - VIIth CENTURIES)

ABSTRACT

Nearly three centuries of Byzantine and Sasanid States ruled eastern Anatolia which separated the foundation of Byzantine state, in the middle of the seventh, have long been viewed as a period of bitter enmity between the Byzantine and Sasanid States. Byzantine army and Sasanid army raided between themselves in eastern Anatolia during three centuries. Despite these overt proclamations of hostility, the two empires survived side by side as acknowledged equals and also had the points of resemblance and mutual influence. Two adjacent worlds struggled themselves in eastern Anatolia. However they were torn between their religions and intellectual tradition, to come to rest in either sphere or to achieve political stability between them. Byzantine and Sasanid history in Anatolia between fourth and seventh century, subject of this article consists of three sections, which are political and military influence, religion and cultural influence, and economical influence.

* Yard. Doç. Dr., M.K.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: gbahadir@mku.edu.tr

Key Words: Byzantine, Sasanian, History of Anatolia.

Giriş

Anadolu, yüzyıllar boyunca Asya ile Avrupa kültürüyle Batı’da gelişen kültürler arasında bir köprü görevi görmüş ve her dönemde imparatorların ve kavimlerin ilgi odağı olmuştur. Nitekim Anadolu Hititler, Persler ve Bizanslılar tarafından çağlar boyunca paylaşıldı. Bu güçler zaman zaman tüm Anadolu’yu egemenlikleri altına aldılar, hatta sadece yarımada’yı ele geçirmekle yetinmeyip, Suriye, Irak ve Mısır’ı da hâkimiyetleri altına aldılar. İnceleme dönemimiz olan IV ile VII. yüzyıllar arasında Anadolu, Bizanslılar ile Sasaniler arasındaki mücadelenin merkezi konumuna geldi.

Bizans Dönemi’nde Anadolu, Küçük Asya’nın batısında bulunan bir bölgeye (Thema) verilen isimdi. Diğer yandan bugünkü tarihi coğrafyada Anadolu, Orta Asya’nın batı uzantısı olarak nitelendirilir. IV ile VII. yüzyıl Anadolu’suna hâkim olan devletler Bizans ve Sasanilerdi. Bizans ve Sasani Devletleri arasındaki etkileşim erken dönem İslâm dünyasına kadar taşınmıştı. Çalışmamızda iki devletin birbirleriyle olan etkileşimleri ele alınarak dönemin önemli iki büyük gücünün birbirlerini nasıl ve ne şekilde etkilediği incelenmiştir. Bizans-Sasani etkileşimini anlayabilmek için bu devletlerin tarihini kısaca açıklamak gerekir. Roma’dan Bizans’a geçiş süreci Anadolu ve Doğu Akdeniz bölgelerinin Roma’dan önceki kültürün ve tarihin, Roma İmparatorluğu’nun iç gelişmelerinin ve dış siyasi olayların bir sonucudur. Bizans Devleti adı altında M.S. 330’dan 1453 yılına kadar devam eden devlet, aslında Doğu Roma İmparatorluğu’dur. İmparatorlar kendilerini *Baselius* yani, Roma İmparatoru olarak adlandırmışlar, halka ise *Romaioi* yani, Romalılar denmiştir. Dördüncü ve yedinci yüzyıllar arası Anadolu tarihinin temel kaynakları erken dönem Bizans ve Süryani tarih kitaplarıdır.¹

“Bizans” adını ise Rönesans döneminde Batılılar, bu devletin tarihini ve kaynaklarını incelemeye başladıktan sonra kullanmaya başlamışlardır.² Bizans Devleti eski *İmperium Romanum*’un sadece bir devamıdır. Bizans, bilindiği gibi bizim Bizanslı dediğimiz kişilerin bilmedikleri daha sonraki devrin bir adıdır.³ Bizans Devletinin ortaya çıkmasında dört temel unsur bulunmaktadır. Bu temel unsurlar Roma devlet tarzı, Grek kültürü, Hristiyan inancının Doğu Roma İmparatorluğunda yayılması ve Kostantinopolis (İstanbul) şehrinin kuruluşudur.

Sasani dönemi, İran tarihinin en önemli ve etkili dönemlerden biri olarak kabul edilir. Bu dönem, Pers medeniyetinin en önemli başarılarına tanıklık etmiş ve İran’ın Müslümanlar tarafından

¹Bu kaynakların belli başlıları şunlardır. Michael Whitby, *The Emperor Maurice and His Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Clarendon Press, Oxford, 1988.

VII. yüzyıl Bizans tarihçisi Theophylakt Simokkates’in yazdığı kitapta Sasani resmi belgelerine dayalı Sasaniler ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu açıdan IV ile VII. yüzyıllar arasında Anadolu’da Bizans-Sasani etkileşimi konusu için bu kitap önemlidir. Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, A.D. 284-813* translated by Cyril Mango and Roger Scott, Oxford University Press, 1997. Konuyla ilgili diğer önemli Bizans kaynaklarından biri de Theophanes’in vekâynamesidir. Keşiş Theophanes’in 810 ve 814 yılları arasında kaleme almış olduğu kroniği 284’ten 813’e kadar olan devreyi kapsamaktadır. Theophanes’in daha eski kaynaklara dayanan eseri IV ile VII. yüzyıl boyunca Anadolu tarihi için fevkalade bir öneme sahiptir. Malalas, *The Cronicle of John Malalas* (Translated by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott), Australian Association Byzantine Studies, Melbourne, 1986. Bu dönemde Anadolu tarihi için önemli bir diğer kaynak eser ise muhtemelen 491-578 yıllarında Antakya’da yaşayan John Malalas’ın dünyanın yaratılışından 565 yılına kadarki zamanı kapsayan tarih kitabıdır. Eserin son bölümlerinde konumuzu ilgilendiren ve yazarın zamanında vukû bulan olaylarla ilgili bilgiler yer almaktadır. Nikephoros, *Nikephoros Patriarch of Constantinople Short History*, (Translated by Cyril Mango), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D. C., 1990. Bizans kaynak eserlerinden bir diğeri ise Nikephoros’un kroniğidir. Nikephoros (patriklik dönemi 806-815), 602-769 yıllarını kapsayan kitabında yedinci yüzyılın başlarında Bizans-Sasani mücadelesinden bahsetmektedir. Gregory Abu’l-Farac, *Abu’l-Farac Tarihi* (Çev. Ömer Rıza Doğrul) I. cilt. T.T.K yayınları, Ankara, 1937. Erken dönem Anadolu tarihi için Bizans kaynak eserlerinin yanında bir de Abu’l-Farac Tarihi olarak bilinen Süryani kaynağı bulunmaktadır. Abu’l-Farac’ın yazdığı Abu’l-Farac Tarihi adıyla bilinen Süryani kaynağı umumi bir tarih kitabı olmasına rağmen erken dönem Anadolu tarihi için önemli eserlerden biridir. Bahsedilen Bizans ve Süryani kaynakları IV ile VII. yüzyıllar arasında Anadolu’da Bizans-Sasani etkileşimi konusunun temel kaynaklarıdır.

² Melek Delilbaşı, “*Türk Tarihi’nin Bizans Kaynakları*”, Cogito, Sayı 17, Yapı Kredi Yayınları, s. 339-351

³Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan), T.T.K., Yayınları, Ankara, 2006. s.25.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

fethedilmesinden önceki son büyük dönem olmuştur. Sasani ismi I.Ardaşir'in baba tarafından dedesi olan Sasan (Zazan)'dan gelir. M.S.220 civarında Pabag'ın ölmesiyle Ardaşir en büyük kardeşi olan Şapur'la bir güç mücadelesine girdi. Şapur'un 222 yılında vefatından sonra kardeşi Ardaşir, Part hükümdarı oldu. Böylece 400 senelik Part İmparatorluğu sona ererek, dört asırlık Sasani hâkimiyeti başladı. Babek oğlu I. Ardaşir, İran'da hüküm sürüyordu.

İran'da Sasaniler adını taşıyan hanedanlık M.S 224 yılında Sasani Devleti'ni yönetmeye başladı ve bu hanedanlık 416 yıl hüküm sürdü. Müslüman Araplar, bu hanedanlığa M.S.640 yılında son verdiler.⁴

Sasaniler, İran'ın eski kralların soyundan geldikleri düşüncesiyle kendilerini Ahamenidlerin varisi olarak görüyorlardı. Bu düşünceden dolayı Romalılar, Sasanilerin geleneksel düşmanları olma konumlarını devam ettirdiler. Bu düşmanlığa rağmen iki imparatorlukta birbirlerinin eşitliğini kabul ederek yan yana yaşadılar. Bu durum ise modern ilme bir tutarsızlık olarak yansımıştır. Son dönemler de yapılan araştırmalarda Bizans-Sasani Devletlerinin, çatışma halini açıklarken bu iki devlet arasındaki benzerlikler ve karşılıklı etkileşimler de tartışılmıştır. Bizans ve İran arasındaki bu benzerlikler ve etkileşimler, daha çok; Saray seronomileri, sanat, askeri, yönetim ve ticari alanlarda görülmüştür.⁵ Sasaniler, özellikle sınır komşuları olan Bizans'ı büyük ölçüde etkilemişlerdir. Bizans Devleti'nin oluşumundan Anadolu'da İslâm hâkimiyetinin başlamasına kadar geçen zamanda siyasi ve kültürel açıdan Anadolu'da etkileşim kuran Bizans ve Sasani Devletleri bulunmaktaydı. Anadolu'da üç yüzyıl boyunca Bizans-Sasani Devletleri arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkan kültürel ve siyasi yapı erken dönem İslâm dünyasının şekillenmesinde de etkili oldu.

Siyasi ve Askeri Etkileşim

Bizans Devleti'nin 11 Mayıs 330 tarihinde teşekkülünden önce Anadolu'da bir yüzyıl boyunca devam etmiş olan Roma-Sasani mücadelesi Anadolu tarihinin önemli dönemlerinden biridir. Bu dönem Sasani Devleti'nin kurulmasıyla başladı. I. Ardaşir, M.S.224 yılında Sasani Devleti'ni kurduğunda Sasaniler, İran'ın eski kralların soyundan geldikleri düşüncesiyle Anadolu'da Part İmparatorluğu'nun sahip olduğu toprakları geri almak için büyük bir orduyla M.S. 231 yılında Sasani Hükümdarı I. Ardaşir komutasında İran ordusu Anadolu'ya girdiğinde Roma İmparatoru Severus Alexander, Sasani tehlikesine karşı büyük Roma ordusuyla Antakya'ya geldi. Böylece III. yüzyılın ortalarında Anadolu'da Roma-Sasani mücadelesi başlamış oldu.⁶

M.S. 231 Anadolu'da başlayan Roma-Sasani mücadelesi karşılıklı akınlarla 260 yılına kadar devam etti. M.S. 260 yılında Sasani Kralı I.Şapur ile Roma İmparatoru Valerian'ın Edessa(Urfa) yakınlarında yaptıkları savaşta Roma imparatorunun Sasanilere esir düşmesiyle Anadolu'da Roma-Sasani mücadelesi doruk noktasına ulaştı. Anadolu'da 260-298 yılları arasında devam eden Roma-Sasani mücadelesi, 298 yılında Roma İmparatoru Galerius'un Sasanilere karşı kazandığı zaferle başlayan kırk yıllık barış dönemiyle son buldu. Yıllarca süren bu mücadelede kentler büyük zarar gördü ve Anadolu'nun doğusunda yaşayan halklar mağdur oldular. Hatta savaşların olmadığı zamanlarda bile olumsuz etkilendiler. Çünkü ordular için daima buralardan asker toplanıyor, takviye birlikler burada oluşturuluyor ve yedekler buradan savaşa gönderiliyordu.⁷

I. Şapur'un oğlu Narses, M.S. 293 yılında Sasani kralı olduğunda babası döneminde Anadolu'nun doğusunda doruk noktasına ulaşan Roma-Sasani mücadelesini devam ettirdi. Sasani Kralı Narses, M.S. 297 yılında Sezar Galerius'u yenerek Anadolu'nun doğusunu hâkimiyeti altına aldı.⁸ Bunun üzerine Roma İmparatoru Diokletian, bozguna uğramış Sezar Galerius'un ordusunu da yanına alarak, M.S. 298

⁴GregoryAbu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*(Çev.Ömer Rıza Doğrul) I. cilt. T.T.K yayınları, Ankara, 1937. s.30.

⁵ P. R..L. Brown, *Persia History and Heritage, Parthians and Sasanians*, Henry Melland Limited, London, 1978, s.24-25.

⁶Alessandro Bausani, *The Persians*, Elek Books Ltd.,London, 1971,s. 48-49.

⁷Elmar Schwetheim, *Antikçağ'da Anadolu*,(Çev.Nuran Batu), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s.95.

⁸ Michael Whitby, *The Emperor Maurice and His Historian: Theopylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Clarendon Pres, Oxford, 1988, s.203.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

yılının kış ayında Anadolu'nun doğusunda Sasani ordusuna saldırdı ve bozguna uğrattı. Bu savaştan sonra Antakya'ya gelen Roma İmparatoru, doğu sınırındaki Sasani tehlikesi geçinceye kadar Antakya'da kaldı.⁹ Sasani Kralı Narses, aldığı bu ağır mağlubiyetten sonra Sezar Galerius ile barış yapmak istedi. Bu çağrıya olumlu yanıt veren Sezar Galerius, Sasani kralı ile Nisibis (Nusaybin) antlaşmasını yaptı. Bu antlaşmayla Roma istediklerini alarak Roma-Sasani sınırının güvenliği sağlandı.¹⁰ Roma-Sasani Devletleri arasındaki barış dönemi II. Şapur'un IV. yüzyıl ortalarında Bizans İmparatoru Konstantin'e yazdığı bir mektupla sona erdi.

II. Şapur, Bizans İmparatoru Konstantin'e yazdığı mektupta Bizans'ın Makedonya sınırına kadar hükmettiği toprakların kendi atalarının mirası olduğunu ve hatta Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'in de bu mirasın içinde olduğunu belirterek bu toprakların iade edilmesi gerektiğini belirtti. Bizans İmparatoru Konstantin, Sasanilerden üstün oldukları düşüncesinden dolayı bu durumu ciddiye almadı. Bizans, M.S. 314 yılında Ermenilerin Hristiyan olması ile Anadolu'nun doğusunda Sasanilere karşı yeni bir güç kazanmış oldu. Ayrıca M.S. 320 yılında Sasani Kralı II. Şapur'un kardeşi Hürmüz'ün Bizans'a sığınması ile de Sasanilere karşı daha da güçlendi. II. Şapur, Bizans İmparatoru Konstantin'e elçi göndererek barış antlaşması yapmak istemişse de imparator buna yanaşmadı.¹¹

Konstantin, devlet içindeki sorunları düzenledikten sonra doğu sınırının güvenliğini sağlamak için askeri yapılanmaya önem verdi. İmparator Konstantin'in imparatorluğun son yıllarında doğu sınırında Sasani tehlikesi belirmeye başladı. M.S. 336 yılında II. Şapur komutasında Sasani ordusu, Anadolu'nun doğusundan girerek Anadolu'da hızla ilerledi. Böylece İmparator Konstantin'in imparatorluğunun son yılında imparatorluk dönemi boyunca sağladığı Bizans-Sasani barışı Sasani ordusunun Anadolu'ya girmesi ile bozuldu. İmparator Konstantin, Sasani tehlikesi için daha önceden hazırlığını yapmıştı ve savaş için hazır durumdaydı. Bu sırada İmparator Konstantin Nikomedia(İznik)'da bulunmaktaydı. Bizans İmparatoru büyük bir orduyla Sasani ordusuyla savaşmak için İznik'ten ayrıldı; fakat yolda hastalandığından bu seferden Konstantinopolis (İstanbul)'a dönen imparator Konstantin 22 Mayıs 337 tarihinde İstanbul'da öldü.¹²

Bizans İmparatoru Konstantin'in M.S. 324 yılında tek başına imparator olmasından sonraki on üç yıllık imparatorluk dönemi, dünya ve Roma tarihinin dönüm noktalarından biriydi. Konstantin'in Bizans Devletinde bıraktığı en belirgin özellikler Hristiyanlığın devlet tarafından tanınması ve 11 Mayıs 330 tarihinde İstanbul'un Roma İmparatorluğu'nun doğusunda yeni başkent olmasıydı. Bizans Devleti'nin ortaya çıkışı Konstantinopolis'in M.S. 330'da Roma İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olarak kurulmasıyla gerçekleşmişti. Konstantin'in İstanbul'u kurmasından sonra Roma'nın doğusunda yüzyıllarca süren Roma- İran orduları arasındaki savaşlar yeni bir şekil alarak devam etti. M.S.330'da yeni bir şekil alarak Anadolu'da başlayan Bizans-Sasani mücadelesi 636 yılında İslâm ordularının Anadolu'ya girmesiyle son buldu.¹³ İmparator Konstantin'in vefatından sonra oğlu Konstantin(337-361) yirmi dört yıl Bizans Devleti'ni yönetti. İmparator Konstantin'in imparatorluğunun ilk yılında doğu sınırındaki denge değişti. II. Şapur komutasında Sasani ordusu, Bizans Devleti'nde imparator değişimindeki boşluktan yararlanarak Anadolu'nun doğusunda Mezopotamya bölgesine saldırdı ve 63 günlük Nisibis (Nusaybin) kuşatmasından sonra Bizans'ın askeri üssü Nisibis'e girdi. Sasaniler, Bizans'ın doğu sınırına 10 yıl boyunca saldırılarda bulundular.¹⁴

⁹Glanville Downey, **A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arap Conquest**, Princeton University Press, New Jersey, 1961, s. 318.

¹⁰ Michael H. Dodgeon, Samuel N. C. Lieu, Geoffrey Greatrex, **The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars**, Biddles Ltd. London, 1991. s.131.

¹¹Whitby,

¹²Theophanes, **The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, A.D. 284-813** translated by Cyril Mango and Roger Scott, Oxford University Press, 1997, s.54. Ayrıca bkz. Downey, s.335.

¹³ A.A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi** (Çev.A.Müfid Mansel), Ankara Maarif Matbaa, 1943, s.71. Ayrıca bkz.Ostrogorsky, s.25.

¹⁴Theophanes, s.56.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

Sasani ordusu, on yılın sonunda 349 yılında Anadolu'da ilerleyerek Amid (Diyarbakır)'e şiddetli hücumda bulundu. II.Şapur komutasında Sasani ordusu Amid'i aldıktan sonra ilerlerken ağır bir sele maruz kalmasaydı Bizans Anadolusunun içlerine kadar ilerleyecekti.¹⁵ Bizans ordusu, 350 yılında Singara'da Sasani ordusunu ağır bir mağlubiyete uğrattı. Bu tarihten sonra Bizans'ın doğu sınırında Bizans-Sasani mücadelesi karşılıklı akınlarla 361 yılında Julianus'un Bizans İmparatoru olmasına kadar devam etti.¹⁶

Bizans İmparatoru Julianus (361-363) yüzyıllar boyunca süregelen anlaşmazlık ve son yıllarda artan Sasani saldırılarına son vermek için 5 Mart 363'te, 65.000 askerden oluşan bir orduyla Antakya'dan Anadolu'nun doğusunda Bizans-Sasani sınırına doğru hareket etti. İmparator Julianus'un bu sefere çıkmaktaki asıl amacı Sasani ordusuna büyük bir darbe vurarak doğu sınırını güvenlik altına almaktır. Sasani Kralı II. Şapur, elçi göndererek İmparator Julianus'un bu seferini durdurmak istemişse de İmparator, Sasani elçisiyle görüşmedi. İmparator Julianus komutasındaki Bizans ordusu Sasani başkenti Ktesiphon'u kuşattı. Fakat Bizans ordusunun bu kuşatması 26 Haziran 363'te Sasani askerlerinin her yönden saldırıya geçmesiyle başarısızlıkla sonuçlandı. Hatta bu kuşatmada Bizans İmparatoru Julianus da öldü.¹⁷ Bizans İmparatoru Julianus'un Sasani ordusu ile yapılan savaşta öldürülmesinden sonra, varisi olmamasından dolayı, imparatorun kim olacağı sorunu belirdi.

Savaş sırasında başsız kalan ordu, kendi içinde Hristiyan komutan Jovian'ı imparator seçerek imparatorluk sorununu çözdü. Yeni imparator Jovian, Sasanilerle, Bizans için hiç de uygun olmayan koşullarda barış yaptı.¹⁸ İmparator Jovian, ordudan ayrı olarak 22 Ekim 363 tarihinde Antakya'ya geldi. Burada, Sasanilere taviz vererek antlaşma yapması sebebiyle hoş karşılanmadı. İmparator Jovian Antakya'dan İstanbul'a doğru yola çıktı ve yolda Kasım ayında öldü.¹⁹ İmparator Jovian'dan sonra imparator olan Valens (364-378) döneminde II. Şapur komutasında Sasani ordusu, 370 yılının kış ayında Anadolu'ya girdi.²⁰ Bizans İmparatoru Valens, Sasani ordusunun Anadolu'ya girdiğini haber alınca *Magister Militumper Orientem*(Başkumandan) Prokopios'u büyük bir orduyla Sasani ordusunun Anadolu'da ilerlemesini durdurmak için gönderdi.

Bizans-Sasani ordusu karşı karşıya geldiğinde Sasani Kralı II. Şapur, Bizans komutanı Prikopios'a mektup göndererek “ *Bütün ordunun savaşması yerine benim seçtiğim bir asker dövüşsün ve kimin askeri galip gelirse o ordu savaşı kazanmış sayılsın. Savaşı kazanan devletin lehine elli yıllık bir barış da yapalım.*” Şeklinde bir teklifte bulundu. Her iki tarafta bu teklifi kabul etti. II. Şapur, Ardazanes adında bir askeri seçerken Bizans komutanı Prokopios, Areobindos adında bir askeri seçti. Bu dövüşten Areobindos galip geldi ve böylece bu savaşı Bizans ordusunun kazandığı varsayılarak Bizans'ın lehine elli yıllık barış antlaşması yapıldı. Bu savaşın galibi olarak Bizans Komutanı Prokopios ve asker Areobindos İstanbul'a döndüler.²¹

Bizans İmparatoru I. Theodosios, M.S. 395 yılında büyük oğlu Arkadios'u devletin doğu, küçük oğlu Honorios'u ise batı yarısına imparator tayin etti. İmparator I. Theodosios'un yaptığı taksim aslında hiç de yeni bir şey değildi. Ancak önemli olan husus, bu taksimden sonra Batı Roma İmparatorluğu'nun ortadan kalkışına kadar devletin iki kısma ayrılmış olarak kalmış olmasıdır. Bununla beraber devletin birliği düşüncesi devam ediyordu. Ortada iki devlet değil, bir devletin iki imparator idaresinde bulunan iki parçası vardı. I. Theodosios (379-395)'un imparatorluk döneminde Bizans Devleti'nde Hristiyanlık resmi din olarak kabul edilirken Bizans-Sasani mücadelesi yeni bir şekil aldı.²²

¹⁵Theophanes, s.65-66.

¹⁶Whitby, s.204

¹⁷Nezahat Baydur, **İmparator Julianus**, Arkeoloji ve Sanat yay. İstanbul, 1999, s.103-109

¹⁸Michael Grant, **From Rome To Byzantium**, New York, 1998, s.126

¹⁹Downey, s.398

²⁰Grant, s.127

²¹Malalas, **The Cronicle of John Malalas** (Translated by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott), Australian Association Byzantine Studies, Melbourne 1986, s.198-199

²²Ostrogorsky, s.55.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Bizans Devleti'ni yöneten Arkadios öldüğünde sekiz yaşında olan oğlu II. Theodosios (408-450) imparator oldu. İmparator Arkadios, 408 yılında vefatından önce çocuklarının küçük yaşta olduğundan dolayı Sasani Hükümdarı I. Yezdigirt (399-421)'i vasi bıraktı. I. Yezdigirt, memnuniyetle bu vasiliği kabul etti ve II. Theodosios'a bakmak için kendi hanesinden bir mürebbi gönderdi. Daha sonra Sasani Hükümdarı I. Yezdigirt, Bizans eşrafına nameler göndererek çocuğa ihanette bulundukları takdirde onlara karşı sonu gelmeyen bir muharebe açacağını bildirdi. II. Theodosios, Bizans imparatoru olana kadar Sasani Hükümdarı I. Yezdigirt'in koruması altındaydı. İmparator II. Theodosios, henüz sekiz yaşında imparator olduğundan ve amcası Honorios'un oğlu olmadığından imparatorun ihtiraslı ablası Pulkheria, Bizans Devleti'nin yönetiminde etkili oldu.

I. Yezdigirt (399-421), Bizans Devleti ile iyi ilişkiler kurmasıyla hükümdarlığı döneminde Hristiyanlara karşı dini tolerans uyguladı. Hristiyanların eziyet görmelerine engel oldu. Üstelik bunun aksini uygulayan asilleri ve rahipleri de cezalandırdı. Bizans ile uzun süren bir barış antlaşması imzaladı. Bu yüzden Hristiyanlık İranlılar arasında yayıldı ve bu konuda Maiperkat²³ Piskoposu Marutha ara bulucu olarak çalışıyordu.²⁴

Sasani Kralı I. Yezdigirt'in krallığının son yıllarında Bizans-Sasani barışı uzun yıllar bozulmadığı için Bizans yönetimi Anadolu'nun doğusunun ekonomik ve siyasi yapılanmasıyla ilgilendi ve bu iş için doğu ordusu komutanı Anatolius'u görevlendirdi. Doğu ordusu kumandanı Anatolius, Garin şehrine Bizans İmparatoru II. Theodosios'un onuruna Theodosiopolis (Erzurum)²⁵ adını verdi. Şehri geniş bir hendekle çevirdi, duvarların temellerini çok derinlere attı ve surların üzerine muhteşem kuleler dikti; bu kulelerden ilkinde imparatorun onuruna Theodosia Kulesi adı verildi.

Şehrin ortasında, bir tepenin üstünde, çok sayıda silah deposu inşa etti ve buraya Augusteum adını verdi. Şehri silahlarla ve askeri birliklerle doldurdu. Bizans, barış döneminde bu şekilde doğu sınırını güçlendirdiği sırada Bizans İmparatoru II. Theodosios'un vasisi olan Sasani Kralı I. Yezdigirt, 421 yılında öldü.²⁶ Yerine oğlu V. Behram, geçerek 17 yıl hüküm sürdü.²⁷ V. Behram, babası I. Yezdigirt'in kurmuş olduğu ve hükümdarlığı boyunca devam ettirdiği Bizans-Sasani barışını bozdu. Sasaniler, uzun yıllar devam eden barış antlaşmasını bozarak Bizans sınırına saldırıya geçtiler; fakat sonuç alamadan döndüler. Ancak bu savaş herhangi bir sınır değişikliği getirmedi ve 422 yılında, yüz sene sürmek üzere, aslında bir yıl bile devam edemeyen bir barış antlaşması yapıldı.

Bizans yönetimi Sasani Devleti'nden barış antlaşmasının şartı olarak yüklü miktarda para talep etti. V. Behram babasının döneminde sağlanan Bizans-Sasani dostluğunu bozduğundan dolayı yüksek miktarda tazminat içeren bu antlaşmayı kabul etti. Bizans yönetimi Sasani Devleti'nden savaş tazminatı olarak aldığı parayı Anadolu'nun doğusunda Bizans-Sasani sınırındaki kaleleri tahkim etmek için kullandı.²⁸

Sasani Kralı V. Behram, mağlubiyetin intikamını almak için Sasani ordusunu, Anadolu'nun doğusunda Bizans sınırına gönderdi. Anadolu'nun doğusunda Bizans-Sasani sınırında yapılan savaşta Sasani ordusu tekrar Bizans ordusu karşısında mağlup oldu. Bu savaştan sonra Bizanslılar, Anadolu'nun

²³Maiperkat Piskoposu Marutha olarak Abu'l-Farac'ın yazdığı bu kişi Maiperkat'ta piskopos idi. Abu'l-Farac, kitabının 143. sayfasının dipnotunda Maiperkat, şehrinin Anadolu'nun doğusunda İslâm döneminde Meyyafarıkın şehri olduğunu belirtiyor. Meyyafarıkın, günümüzdeki Silvan şehridir.

²⁴Abu'l-Farac, s. 142-143. Ayrıca bkz. Downey, s.450.

²⁵ Günümüzdeki Erzurum isminin ortaya çıkışı için bkz. Ahmet Demir, **İslâm'ın Anadolu'ya Gelişi**, Kent Yay., İstanbul, 2008, s. 207'de Bugünkü Erzurum adı ise yöredeki Erzen'in Selçuklu emirleri İbrahim Yınal ve Kutalmış tarafından yıkılmasından sonra, oradan çekilen Hristiyan halkın Kalikala'ya gelmeleri üzerine oraya da Erzen denilmesi daha sonra da bu ismin Erzurum'a dönüşmesi ile oluşmuştur. Ancak bu Erzen'in Silvan ve Siirt arasındaki Erzen'den ayrı olduğunun anlaşılması için buraya Erzen el-Rum, Arz-ı Rum adı verildi ki bu ad, sonradan şimdiki Erzurum'a dönüşmüştür.

²⁶ Rene Grousset, **Başlangıcından 1071'e Ermeni Tarihi**, (Çev. Sosi Dolanoğlu), Aras Yay. İstanbul, 2005, s.176

²⁷Abu'lFarac, I. cilt, s.43

²⁸Whitby, s.205-206

doğusunda Arzan²⁹ bölgesinden 7000 esir aldılar. Amidli (Diyarbakırlı) Piskopos Acacius, kiliselerin altın ve gümüş şamdanlarını satarak lazım gelen parayı tedarik etmesiyle Arzan bölgesinden alınan 7000 esirin serbest kalmasını sağladı. Sasani krallarından V. Behram dönemi Hristiyanlara baskının arttığı dönem olarak bilinir.³⁰ Sasani Kralı II. Yezdigirt (438-457) hükümdarlığının başlarında farklı uluslardan oluşan büyük bir orduyla Bizans-Sasani sınırını aşarak Bizans ülkesine saldırdı. Sasani ordusu Theodosiopolis (Erzurum)'i zapt etti.³¹ Bizans ordusunun kumandanı, II. Yezdigirt'in kampına gelerek barış çağrısında bulundu.

441 yılında Sasani Kralı II. Yezdigirt'in kampında yapılan görüşmeler neticesinde Bizans-Sasani Devletleri karşılıklı olarak Anadolu sınırında istihkâm oluşturmayacaklarına dair söz verdiler. Sasani-Bizans Devletleri arasında yapılan bu barış, kısa ve önemsiz birkaç sınır çatışması dışında V. yüzyıla kadar bozulmadı.³² I. Kavad'ın ikinci hükümdarlığından sonra Sasani Devleti Bizans'a karşı üstün konuma geldi. Sasani Kralı I. Kavad'ın 502 yılında Mezopotamya bölgesine gönderdiği büyük Sasani ordusu Anadolu'nun doğusunda büyük metropol şehirler olan Amida (Diyarbakır) ve Theodosiopolis (Erzurum) şehirlerini Sasani hakimiyeti altına aldı. Sasani ordusu Theodosiopolis şehrine girdiğinde şehri savunan Bizans generali Konstantin de esir alındı.

Bunun üzerine Bizans İmparatoru Anastasios, doğu ordusu komutanı Heyepatios komutasında büyük bir Bizans ordusunu Sasani ordusuna karşı gönderdi. Anadolu'nun doğusunda yapılan şiddetli savaştan sonra Amida (Diyarbakır) ve Theodosiopolis şehirleri tekrar Bizans hâkimiyeti altına alındı. Bu savaştan sonra altıncı yüzyılın başlarına kadar Anadolu'nun doğusunda devam eden Bizans-Sasani Devletleri arasındaki çatışmalar sebebiyle Suriye-Mezopotamya bölgelerinde bulunan sınır eyaletlerinin surları sağlamlaştırıldı.³³

Bizans-Sasani sınırında bulunan sınır şehirleri Dara,³⁴ Amida ve Nisibis (Nusaybin) Bizans-Sasani egemenliği altında bulunan sınır bölgesinde kurulmuştu. Dara'nın stratejik önemi çok büyüktü. Çünkü Bizans Mezopotamyası ve ötesine Kuzey Suriye'ye ya da kuzeybatı yönünde Anadolu'ya giden bir ana güzergâhı kontrol altında tutmaya yarıyordu.³⁵ I. Justin, Bizans İmparatoru olmadan önce Sasani savaşlarında Bizans komutanı olduğundan M.S. 518 yılında Bizans imparatoru olduğunda Bizans-Sasani sınır bölgesini yeniden yapılandırarak sınır şehirleri takviye etti ve Bizans sınır bölgesini Sasani ordusunun saldırılarına karşı güçlendirdi. Bu şekilde takviye edilerek büyük surlara sahip olan sınır şehirlerine uzun bir süre Sasani ordusu giremedi. Bu dönemdeki saldırılar öyle ağır ve durağan saldırılar şeklinde olmamış, karşılıklı akınlar şeklinde gelişmişti. Her iki ordu da eşit güce sahipti.³⁶

İmparatoru I. Justin, 1 Ağustos 527 tarihinde vefat ettiğinde yeğeni Justinianos, Bizans İmparatoru oldu. Justinianos, Bizans Devleti'nin tahtına oturan son Latin kökenli imparatorudur. Ona göre Evrensel iktidar için savaşmanın temelinde sadece Romalılık değil, aynı zamanda Hristiyanlık da vardı. Bizans'ı büyük Roma İmparatorluğu yapma politikasını uygulamaya başlayan İmparator Justinianos, Bizans Devleti'nin bütün hazinesini kullanarak hem doğuda hem batıda savaşa girişti.³⁷ Hükümdarlığının

²⁹Arzan Batman'ın güneyinde bulunan şehrin adıdır. Bkz. L. M. Whitby "Arzane in the Late Sixth Century", , *Armies and Frontier in Byzantine*, (Editör: Stephen Mitchell), 205-219, BAR International Series 156, England, 1983, s.218.

³⁰Abu'l-Farac, I. cilt, s.143-144

³¹Abu'l-Farac, I. cilt, s.149

³²Whitby, s.206

³³Malalas, s.223-224

³⁴Mardin kent merkezinin yaklaşık 30 km. güneydoğusundadır.

³⁵John Haldon, **Bizans Tarih Atlası**(Çev. Ali Özdamar), Kitap yayınevi, İstanbul, 2007, s.51. Ayrıca bkz. Ernest Honigman, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**(Çev.Fikret İşıltan), İstanbul Üniv Yay. İstanbul, 1970, s.9-10

³⁶John Julius Norwich, **Byzantium; The Early Centuries**, Penguin Books Ltd. London, 1990, s.195. Ayrıca bkz. Downey, s.525

³⁷Norwich, s.191.

dördüncü yılında, Sasani Kralı I. Kavad öldü ve onun yerine oğlu Anurşirvan (Ebedi Ruh) ismiyle bilinen I. Hüsrev (531-579) Sasani Kralı oldu.³⁸

İmparator Justinianos, doğu sınırında güvenliği sağlayıp batıda seferler yapabilmek için Sasani Devleti'ne haraç ödemek pahasına Sasani Kralı I. Hüsrev ile "Ebedi" barış antlaşması yaptı. Ancak daha 538 yılında I. Hüsrev komutasında Sasani ordusu ebedi barışı bozarak Anadolu'daki Bizans sınırına saldırıya geçti. Aynı yıl içinde Sasani ordusu Fırat nehrini geçerek Anadolu'nun güneyine doğru ilerledi.³⁹

Bizans, bu saldırıya hazırlıksız yakalandı. Fırat bölgesinde çok az askeri vardı ve Sasani ordusu ile bir meydan savaşına girmesi mümkün değildi. Nitekim yapılan savaşta büyük bir darbe yedi. Ordusunu bizzat yöneten I. Hüsrev, Mezopotamya mevkillerini kuşatmaktan uzak durup Anadolu'nun güneyine yönelerek Suriye bölgesindeki en zengin ve en önemli kentlerden biri olan Antakya'ya saldırıp ele geçirmeyi başardı.⁴⁰ Antakya, Halep ve Apamea'yu da aldıktan sonra Anadolu'nun içlerine doğru hızla ilerledi.⁴¹ Bu durum karşısında daha önce yapılan Ebedi barış antlaşmasındaki tazminat miktarını yükseltmek yoluyla Justinianos, beş yıllık bir barış antlaşması sağladı. Bu antlaşma iki defa uzatıldıktan sonra ancak 562'de kalıcı bir barış antlaşması haline getirildi. Bu barışın maliyeti haracın tekrar yükseltilmesiyle fazla oldu; fakat Bizans İmparatoru Justinianos, hiç olmazsa Anadolu'nun güneyinin Sasaniler den boşaltılmasını sağlayabildi. Bu tarihten sonra iki devletin sınır bölgelerinde Sasani Devleti'nin etkinliği ve nüfuzu artmış, Bizans ise ikinci planda kalmıştır.

Bizans İmparatoru Justinianos politikasının Bizans halkına yüklediği ağır yükler gittikçe arttı ve büyük askeri teşebbüsler ile imparatorun çok canlı inşaat faaliyeti yüzünden bütün ülke mali bakımdan bitkin bir hale geldi.⁴² İmparatoru Justinianos, batıda yaptığı fetihler sebebiyle doğuda ağır tazminatlar karşılığında barış antlaşmaları yaptı. Bizans-Sasani barışı döneminde Anadolu'daki Bizans-Sasani sınırını yapılandırarak sınır bölgesini takviye etti ve bu sınır bölgesi Sasanilere karşı güçlendirildi.⁴³ Bizans Devleti'nin stratejisi, müstahkem mevkiller ve büyük kaleleri birbirine bağlayarak ön savunma hattını oluşturmaya dayanıyordu. Bu hat sınırın arkasındaki vilayetler boyunca garnizon kasabalarında ve kalelerde bulunan askeri birimlerden oluşan ikinci bir hat tarafından destekleniyordu.

Bu şekilde oluşturulan Anadolu'nun doğusunda Bizans-Sasani sınırı, siyasi ve askeri öncelikler ortaya çıktıkça ve yeni tehditler geliştikçe, V. yüzyılın sonundan Justinianos'un hükümdarlığının başına kadar büyük ölçüde sağlamlaştırıldı. Anadolu'nun doğusunda bu tür çabalara tipik bir örnek Dara Kalesi idi. Türkçe adı "Oğuz Köyü"⁴⁴ olan bu kale Bizans İmparatoru I. Anastasios tarafından 505-507 yıllarında Bizans-Sasani sınırında askeri üs olarak inşa edilmiş olan Dara şehri Anastasiopolis olarak da isimlendirildi.

Ayrıca Mezopotamya dukası 527-532 yıllarında burada karargâh kurmuştu. Muhtemelen *Magister Militum per Orientem* de (Doğu Komutanlığı) 540'tan, kentin Sasaniler tarafından alındığı 573'e kadar buradaydı. Anadolu'nun doğusundaki savunma yapılarını karakterize eden bunun gibi büyük kaleler, bir askeri yol şebekesiyle birbirine bağlı çok sayıda küçük kalenin ve savunulan ileri karakolların ayakta kalması için inşa edilmişti.⁴⁵

³⁸Mesudi, **Muruc ez-Zeheb**(Çev. Ahsen Batur), Selenga Yay. İstanbul, 2004, s.156

³⁹Abu'l-Farac, I cilt, s.152-153

⁴⁰M. V. Levchenko, **Bizans Tarihi**(Çev. E. Berkay), Milliyet Yay. İstanbul, 1979, s.78

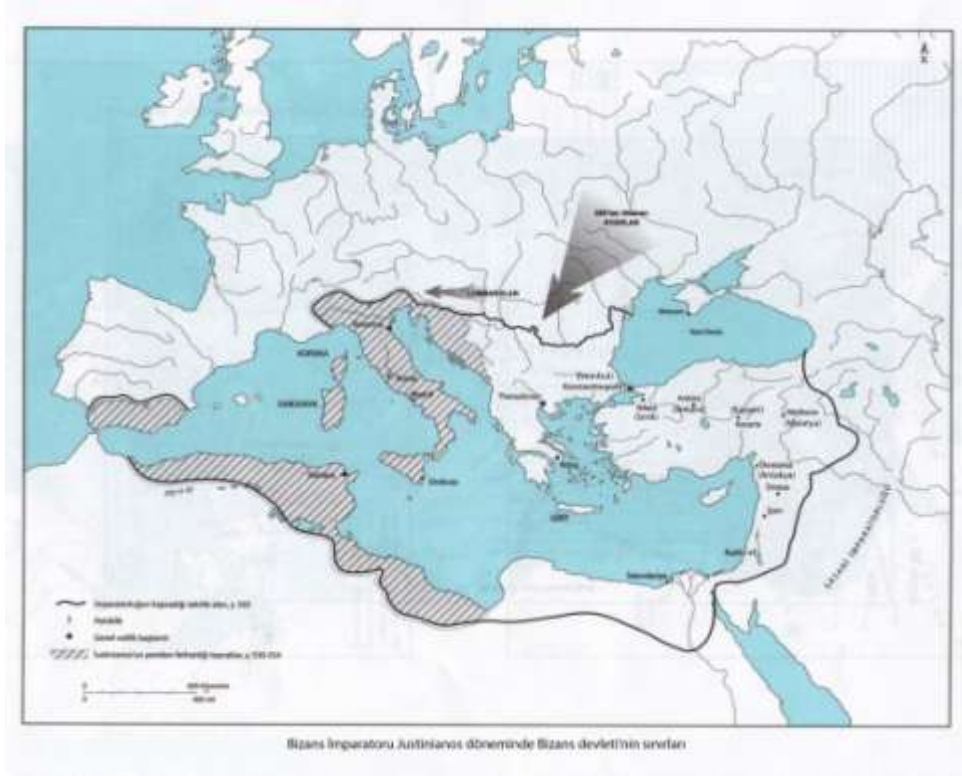
⁴¹Abu'l-Farac, I.cilt, s.152-153

⁴²Ostrogorsky, s.66-67

⁴³Norwich, s.195

⁴⁴Mardin kent merkezinin yaklaşık 30 km. güneydoğusundadır.

⁴⁵Malalas, s.224.

46

Dara Kalesi Nisibis (Nusaybin) ve Marde (Mardin) yolu üzerinde Nisibis'in 15 km. kadar kuzeybatısındaydı ve kış mevsimlerinde aşağıya daha güneydeki Habur Çayı'na akan kuru bir su yatağının başında bulunuyordu. Büyük bölümü çeşitli sığ kuru su yatakları ve zaman zaman yükseltiler tarafından parçalanmış inişli çıkışlı bir oavadan oluşan bölgenin arazisi epeyce verimsizken, Dara'nın stratejik önemi çok büyüktü; çünkü Bizans Mezopotamya'sı ve ötesine, Kuzey Suriye'ye ya da kuzeybatı yönünde Anadolu'ya giden bir ana güzergâhı kontrole yarıyordu.⁴⁷ İmparator Justinianos'un vefatından sonra yeğeni II. Justin 565 yılında imparator olunca Sasani Devleti'ne her yıl verilen vergiyi vermeyi reddetti. Bunun üzerine Bizans-Sasani Devletleri arasında düşmanlık tekrar başladı.

Bizans İmparatoru II. Justin, 570 yılında Sasani Devleti ile başlayan düşmanlık üzerine doğu orduları komutanına haber göndererek Sasani savaşına hazırlık yapmasını istedi. Sasani Kralı I. Hüsrev, Adharman komutasında Sasani ordusunu Anadolu'ya gönderdi. 573 yılında Bizans-Sasani sınırını aşan Sasani ordusu Anadolu'da hızla ilerleyerek Antakya surlarının önüne geldi. Antakya surlarını aşan Sasani ordusu, şehre girerek meşhur Julian Kilisesi dâhil olmak üzere bütün şehri yakıp yıktı.⁴⁸ Sasani istilasını takip eden yıllarda Bizans İmparatoru II. Justin, Sasani saldırılarını durdurmak için gelecekte imparator olacak Tiberios'u ordunun başına getirdi. Tiberios, Bizans ordusunu güçlendirmek için Sasanilerle 575 yılına kadar barış antlaşması yaptı.

Bizans ordu komutanı Tiberios, Bizans İmparatoru II. Justin'in ölümünden sonra 578 yılının Eylül ayında Bizans imparatoru oldu. Tiberios, Bizans imparatoru olduktan sonra II. Justin döneminde devletin uğradığı zararları telafi etmeye çalıştı. Bu doğrultuda Justinian adında bir komutanı doğu

⁴⁶ Bizans İmparatoru Justinianos döneminde Bizans Devleti'nin sınırını gösteren harita, John Haldon, **Bizans Tarih Atlası**, s.45'ten alınmıştır.

⁴⁷W.M.Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası** (Çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960, s.500

⁴⁸Downey, s.561.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

orduları komutanlığına getirdi. Doğu ordusu komutanı büyük bir orduyla Dara'ya gitti. Bunu haber alan Sasani Kralı I. Hüsrev, Tomkosroes komutasında Sasani ordusunu Bizans ordusunun Anadolu'nun doğusunda ilerlemesini durdurmak için gönderdi. Bu şekilde başlayan Bizans-Sasani savaşı üç yıl devam etti. Üç yıl süren karşılıklı akınlara barış yapılarak bir süreliğine ara verildi.⁴⁹ Bizans ordu komutanı Mavrikios, barış sürecini değerlendirerek Bizans ordusunu yeniden güçlendirdi.

581 yılında Bizans ordusu komutanı Mavrikios, 15 000 askerden oluşan Bizans ordusu ile Bizans-Sasani barışını sona erdirerek Sasani sınırına saldırdı ve Sasani ordusuna ağır bir darbe vurduktan sonra zafer kazanmış ordu komutanı olarak İstanbul'a geldi. Bizans senato üyeleri 582 yılında Tiberios'u imparatorluktan indirdirerek Mavrikios'u Bizans imparatoru yaptılar. Mavrikios'un Bizans imparatoru olmasından sonra imparator II. Justin döneminde başlayan ve 20 yıl boyunca çeşitli aralıklarla devam eden Bizans-Sasani savaşı geçici de olsa bir süre durdu.⁵⁰ Sasani kralı, 590 yılında generallerinden olan Bahram'ı azletti. General Bahram I. Hüsrev (Anuşirvan)'ın torunu II. Hüsrev'in hamisi konumundaydı. Bunun üzerine genç prens II. Hüsrev Bizans'a sığındı. Genç Prens Hüsrev, Bizans imparatoru Mavrikios'un yanına gelerek tahtını almak için yardım istedi.

İmparator Mavrikios, Bizans ordusu desteğiyle gönderdiği Prens II. Hüsrev'in tahta geçmesini sağladı. Bu olay üzerine Bizans İmparatoru Mavrikios ile Sasani Kralı II. Hüsrev arasında 591 yılında barış antlaşması yapıldı. Bu barış Bizans İmparatoru Mavrikios'un Bizans tahtından indirilişine kadar devam etti. 602 yılında Bizans ordusunda bir isyan patlak verdi. İsyancı askeri birliklerin başına geçen Phokas, İstanbul üzerine yürüdü. Mavrikios, Bizans tahtından indirildi ve senatonun tasvibiyle Phokas, Bizans imparatoru ilan edildi.⁵¹

Phokas, 602 yılında Bizans imparatoru olduğunda özellikle izlediği Ortodoks kilise siyasetinin monofizitlerin ve Yahudilerin kanlı takibata uğratılmasına sebep olduğu Anadolu'da gittikçe artan bir nefrete muhatap oldu. Bizans'ın izlediği siyaset sebebiyle Anadolu'nun her tarafında iç isyanlar başladı. Anadolu'da tam bir askeri çöküş vuku buldu. Öldürülen Bizans İmparatoru Mavrikios'un intikamcısı olarak ortaya atılan Sasani Kralı II. Hüsrev Bizans'a karşı büyük bir taarruza girişti. İçten sarsılmış Bizans Devleti'nin savunma gücü ve iradesi yıldan yıla gevşiyordu. Sınır bölgesindeki mukavemet kırılıp müstahkem Dara Mevki 605 yılında düştükten sonra Sasani orduları Anadolu topraklarında süratle ilerleyerek Kayseri'yi aldılar. Hatta bir Sasani askeri birliği Kadıköy'e kadar ilerledi.⁵² Sasani Kralı II. Hüsrev, batı bölgeleri komutanı Şahbaraz'ı Bizans'la savaşmaya gönderdi.⁵³ Şahbaraz ordusuyla gelip Antakya'da kamp kurdu. Bizans İmparatoru Phokas ile Sasani Kralı arasında yazışmalar devam ediyordu. Bu durum Bizans İmparatoru'nun Şahbaraz'la savaşı kabul edip ordusuyla yola çıkışına kadar sürdü. Bizans İmparatoru hazinelerini bin gemiyle önden gönderdi. Fakat gemiler Antakya sahilinde fırtınaya tutuldu ve hepsi de Şahbaraz'a ganimet oldu. Şahbaraz'da bu hazineyi Sasani Kralı II. Hüsrev'e gönderdi. Böylece bu hazineye "Fırtına hazineleri" adı verildi. 606-607 yıllarında Sasani ordusunun Anadolu'da yaptığı hücumlar ile Anadolu'nun doğusu tamamıyla Sasanilerin işgaline uğradı.⁵⁴

610 yılında Bizans Devleti, iktisadi bakımdan çökmüştü. Anadolu'nun kalbine Sasaniler girmişlerdi. Anadolu'nun birçok şehri Sasaniler tarafından işgal edilmişti. Bizans Devleti çöküş sürecinde bir kurtarıcı beklerken Herakleios, Phokas'ın korku rejimine süratle son vererek 5 Ekim 610 tarihinde büyük bir donanmayla İstanbul'a geldi. İstanbul Patriği Sergios tarafından kurtarıcı olarak taçlandırılan Herakleios, eski imparator Phokas'ı yakalayıp Mavrikios'u ve çocuklarını öldürdüğünden dolayı onu öldürmek isteyince başkumandan Krispos buna engel oldu. Bu olaydan sonra Bizans İmparatoru

⁴⁹Theophanes,s.371-372. Ayrıca bkz. Ostrogorsky, s. 73-74.

⁵⁰Theophanes, s. 373-374.

⁵¹Ostrogorsky, s. 76.

⁵²Abu'l-Farac, I. cilt.s.167.

⁵³Bizans-Sasani savaşının sebebi hususunda bkz. Mesudi, s.170'de Bizans generallerinden Phokas adlı birisi Sasani Kralı II. Hüsrev'in hamisi ve halaskarı Bizans İmparatoru Mavrikios'a karşı bir devlet darbesi gerçekleştirerek Bizans İmparatoru oldu. II. Hüsrev, bu olayı öğrenince, hamisinin öldürülmesinden dolayı çok sinirlendi ve Bizans üzerine ordular gönderdi.

⁵⁴Mesudi, s.170.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

Herakleios, başkumandan Krispos'u büyük bir Bizans ordusunun başında Kapadokya'ya Sasanilerle savaşmak üzere gönderdi. Bizans tarihinin en büyük hükümdarlarından biri olan Herakleios, iktidarı ele aldığı anda devlet bir harabe halindeydi.⁵⁵

Sasani ordusu, 611 yılında Bizans-Sasani sınırını aşarak Anadolu'nun içlerinde hızla ilerledi. İmparator Herakleios, Bizans ordusunun ve maliyesinin çökmüş olmasından dolayı Sasani saldırısını durduramadı. Sasani Generali Şahbaraz komutasındaki Sasani ordusu, 616 yılında Antakya yakınında Bizans ordusunu büyük bir yenilgiye uğrattı.⁵⁶ Kuzeyde Kilikya yolunu aşarak önemli bir merkez olan Tarsus kalesini aldılar.

Bizans ordusunun mağlup edilmesinden sonra Sasaniler, Anadolu ve Şam bölgesinde hızla ilerlemeye başladılar. Güneye ilerleyen Sasaniler, Dimaşk'ı (Şam) işgal ettiler. Anadolu'da birçok şehir ve Şam bölgesinin işgal edilmesiyle birlikte Bizans, moral bakımından özellikle kuvvetli bir darbeye 616 yılında mukaddes Kudüs şehrinin üç haftalık bir muhasaradan sonra Sasanilerin eline geçmesiyle maruz kaldı. Büyük Konstantin tarafından inşa ettirilen "Kutsal Mezar Kilisesi" alevler içinde kaldı. Bunun Bizans'taki tesiri, hele kutsal emanetlerin en değerlisi olan Hz. İsa'nın gerilmiş olduğu haç da galiplerin eline düşüp Ktesiphon'a götürüldüğü cihetle maneviyat kırıcı oldu.⁵⁷ Bizans ordusunda yaşanan yozlaşma ve Sasani istilaları, Anadolu'nun, Filistin ve Mısır'ın işgali, Avar-Slav akınlarıyla birlikte imparatorluğun son derece tehlikeli bir konuma sürüklendiği haberini vermekteydi. Sasaniler, 617 yılında Anadolu'ya yeniden akınlar yapmaya başladılar.

Sasani Kralı II. Hüsrev, Saitos komutasında büyük bir orduyu Bizans üzerine gönderdi. Bir Sasani birliği tekrar Boğaziçi kıyılarına kadar ilerledi. İstanbul surlarının önlerinden güneye inen Sasani ordusu, Anadolu'nun güneyini Sasani Krallığı'nın hâkimiyeti altına aldıktan sonra İskenderiye'ye doğru hareket etti. 617 yılında Mısır'a giren Sasani ordusu, 619 yılında İskenderiye'yi alarak Mısır'ın tamamını ele geçirdi. Sasani ordusunun Bizans topraklarını işgal etmesinden 628 yılında Bizans'a iade edilmesine kadar devam eden zamanda bu topraklar Sasani hâkimiyeti altında kaldı.⁵⁸ Herakleios, hükümdarlığının ilk on yılında Bizans Devleti'nin yönetim, mali ve ordu yapısını düzeltti. Bu düzenlemelerin neticesinde Bizans-Sasani mücadelesinde 620'li yıllarda tam bir değişiklik vuku buldu.⁵⁹ Herakleios, Hazar Hakanından Sasani hükümdarı II. Hüsrev ile savaşmak için kırk bin asker göndermesini rica etti. Hazar Hakanı "İşte ordu Derbent Geçidin (Caspian Gate)'den hareket ediyor, istediğin yerde sana katılacaktır." diye cevap verdi.⁶⁰ Herakleios, 627 yılının sonbaharında büyük bir orduyla Sasani seferine çıktı. Aralık ayı başında Ninive önünde yapılan savaşta Sasaniler yenildi, Herakleios komutasında Bizans ordusu ilerlemeye devam etti.

628'de II. Hüsrev tahtan indirilerek öldürüldü ve II. Hüsrev'in oğlu Kavad yeni Sasani hükümdarı oldu.⁶¹ Sasani hükümdarı Kavad dokuz ay hâkimiyet sürdükten sonra öldü ve yerine oğlu Ardaşir iki sene hükümdarlık yaptı. Şahbaraz, Ardaşir'i öldürüp kendisi hükümdar oldu. M.S. 628 yılında Herakleios yönetiminde Bizans ordusu, Sasaniler'e karşı Anadolu'da peş peşe zaferler kazandı.⁶² Herakleios ile Sasani generali ve daha sonra kralı olan Şahbaraz, 629 yılının Haziran ayında Kapadokya'daki Arabissos'ta barış şartlarını konuşmak üzere buluştular. Yapılan antlaşmada Şahbaraz Şam, Filistin, Mısır

⁵⁵Nikephoros, **Nikephoros Patriarch of Constantinople Short History**, (Translated by Cyril Mango), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D. C., 1990, s. 38-39.

⁵⁶Norwich, s. 285.

⁵⁷Ostrogorsky, s.88.

⁵⁸Nikephoros, s. 45. Nikephoros, Sasani komutanının ismini Saitos olarak yazarken Mesudi, ise bu komutanı Şahbaraz şeklinde yazıyor.

⁵⁹Norwich, s. 285.

⁶⁰**Süryani Mihail Vekâinâmesi** (Türkçe terc.Hrant.D. Andreasyan), Ankara, 1944 (T.T.K. kütüphanesi No:44'de yayınlanmamış tercüme)s. 6.

⁶¹Şahin Uçar, **Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi**, İşaret Yay. İstanbul,1990. s.56.

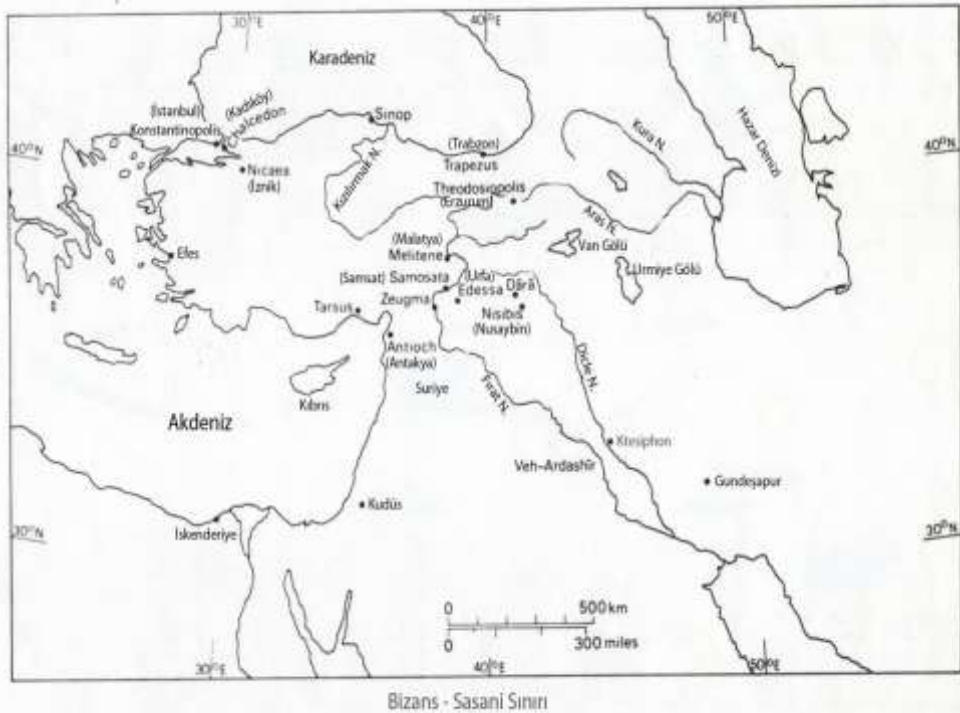
⁶²Süryani Mihael Vekâinâmesi, s.10

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

ve Mezopotamya bölgelerinden Sasani kuvvetlerini çekme taahhüdünde bulundu. Sasanilerin bölgeyi terk etmelerinden sonra Bizanslılar bölgede tekrar hâkimiyetlerini kurdular. Bizans-Sasani arasındaki mücadele her iki imparatorluğu da zayıflatmış ve bir bakıma yolu İslâm ordusu için hazırlamıştı.⁶³

Yüzyıllarca karşılıklı şiddetli savaşıardan yorgun düşen Bizans Devleti, VII. yüzyılın başında İslâm fetihleri öncesinde Batı'da Slavlarla Doğu'da Sasani Devleti ile iki büyük savaş yaptı. Bu iki savaştan galip çıkan Bizans ordusu, yıllar süren savaşıardan yorulmuştu. Bu dönemde Anadolu'nun güneyinde yaşayan Araplar, Ortadoğu'da devamlı birbirleriyle savaşan siyasi birlikteliklerini sağlayamamış kabileler şeklinde yaşıyorlardı. VII. yüzyılın ortalarında Araplar siyasi birlikteliklerini sağlayarak Arabistan çöllerinde İslâm Devleti kurdular. İslâm Devleti, Ortadoğu'da tam hâkimiyet kurduktan sonra Anadolu'ya girerek yüzyıllarca devam eden Bizans-Sasani mücadelesine son verdi. İslâm Devleti'nin VII. yüzyılın başında Bizans ve Sasanileri yenmesi, bu iki devletin karşılıklı şiddetli savaşıar sonucunda yorgun düşmelerinin bir sonucudur.⁶⁴

65

Dini ve Kültürel Etkileşim

Bizans-Sasani Devletleri arasında kültürel etkileşim Bizans Devleti'nin Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesiyle yeni bir şekil aldı. İznik İman formülünün ateşli bir taraftarı olan I. Theodosios, Ortodoks inancını bütün kudreti ile takviye ederek gerek putperestliği gerekse ayrı itikatta olan Hristiyan mezheplerini acımasız bir şekilde takibata uğrattı. Ancak onun hükümeti devresinde, devletin Hristiyanlaşması oluşumu tamamlandı. Ortodoks Hristiyanlık, devletin resmi dini olarak tek başına kaldı; bütün diğer inançların yaşama hakları ellerinden alındı. Hristiyanlık Bizans'ın resmi dini

⁶³ Walter E. Kaegi, **Bizans ve ilk İslâm Fetihleri** (Çev. Mehmet Özey), Kaknüs Yay., İstanbul, 2000, s. 56.

⁶⁴ John Bagot Glubb, **The Great Arab Conquests**, J.B.G. Ltd., London, 1963, s.20.

⁶⁵ Altıncı yüzyılda Bizans-Sasani sınırını gösteren harita, Nina Garsion, "Byzantium and the Sasanians", *the Cambridge History of Iran* (Editör; Ehsan Yarshater), 568-592, s.572'den alınmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

kabul edilerek Bizans'ta Hristiyanlığa kesin ve son şeklini veren İstanbul Ekümenik Konsili, 381 yılında kabul edildi.

Bizans Devleti'nin dini yapısının şekillenmesinde ve mezhepler çatışmasının çıkmasında İstanbul Konsilini tamamlayan Kadıköy Konsili etkili oldu. Bizans İmparatoru Markianos (450-457) kiliseler arasındaki liderlik çekişmelerinden ülkenin büyük zararlara uğradığını gördü. Hem ülkede dini bütünlüğü sağlamak hem Apostolojik Ekümenik Kiliselerin (Kudüs, Roma, Antakya, İskenderiye) etkinliğini kırmak, hem de Başkent Kilisesini güçlendirerek ipleri ele geçirmek üzere 451 yılında Kadıköy'de bir Ekümenik konsil toplamaya karar verdi. İmparator konsilde istediği neticeyi elde edebilmek için konsile başkanlık yaptı.⁶⁶ Bizans İmparatoru Markianos gerek protokol zarureti açısından ve gerekse imparatorluk açısından, Başkent kilisesinin patriklik statüsüne çıkarılmasını zaruri görüyordu. Kadıköy Konsili'nde İmparatorun bizzat verdiği önergeyle 28. maddeyle İstanbul Kilisesi "Umumi Patrik" olarak kabul edildi.⁶⁷ Kutsal kilise kanunlarına aykırı bu tasarrufu Apostolojik Ekümenik Kiliseler (Kudüs, Roma, Antakya, İskenderiye) hiçbir zaman kabul etmedi.⁶⁸

İmparator Markianos ülkede dini birliği temin etmeye çalışırken Hristiyan âleminde bir daha birleşmemek üzere büyük parçalanmalara sebep oldu. 7 Şubat 452 tarihinde imparatorun emriyle başkent halkına ve ruhanilere son bir tamim yayınlandı. Bu tamimde Kadıköy Konsili kararlarının imparatorlukta titizlikle uygulanacağı ve hiçbir kimsenin ilahiyat tartışmalarına girmemesi gerektiği vurgulandı.

Bununla beraber Kadıköy kararlarına uymayanların ise şiddetle cezalandırılacağı belirtildi.⁶⁹ Devletin Kadıköy kararlarını uygulamak için kuvvete başvurusu Mısır, Filistin ve Antakya'da kanlı olaylara sebep oldu. Başkent Kilisesi ile Hristiyan doğunun Monofizit Kiliseleri arasındaki zıtlık Kadıköy Konsili kararlarından sonra erken Bizans Devleti'nin kilise ve devlet sorunlarından birisi oldu.⁷⁰

Bizans Devleti, resmi dini (Ortodoksluk)'ni baskıyla kabul ettirme yolunu denemesiyle Anadolu'da ve Suriye bölgesindeki Monofizit Hristiyanlar Sasani bölgesine göç ettiler. Anadolu'nun içinden ve Suriye bölgesinden göç eden Hristiyanlar, asla İran kültürünü kabullenemediler. Aynı zamanda inançları onları istenmeyen adam yaptığından bir çeşit ülke dışılık durumunu her iki ülkede de koruyorlardı. Bizans'tan göç eden Hristiyan toplum ile Sasani toplumu sıkı bir ilişki içerisindeydi ve Anadolu'nun doğusundaki akademilerden elde ettikleri bilgiyi paylaşıyorlardı.⁷¹ Sasani Kralı I. Şapur'un 363 yılında Nisibis kentini ele geçirmesinden sonra, Osrhoene eyaletinin başkenti Edessa (Urfa)'ya giden Mor Afram burada Urfa Akademisi'ni kurdu. Orada on yıl yaşadktan sonra Urfa Akademisi'nde Nasturiliğin yayılması nedeniyle okul Bizans İmparatoru Zenon tarafından 489 yılında kapatıldı. Bu tarihten sonra Bizans Devleti'nin doğu Hristiyanlarına karşı uyguladığı baskı sebebiyle Urfa Akademisi Bizans bölgesinden Sasani bölgesinde bulunan Nisibis (Nusaybin)'e geçti. Nusaybin Akademisi, Urfa Akademisi'nin kapatılmasıyla Doğu Süryanileri'nin –Nasturilerin- en önemli kalesi haline geldi ve bu durum Bizans'ın doğusunda bulunan Nusaybin Akademisi'ni diğer akademilerden ayrıcalıklı kıldı.⁷²

Kadıköy Konsilinden sonra Anadolu'nun doğusunda artan baskılardan dolayı Sasani bölgesine göç hareketi başladı. İnançlarından dolayı göç eden bu Hristiyanlar, I. Hüsrev (Anuşirvan, 531-579) tarafından hoşgörü ile karşılandılar ve onlara yurt verilerek himaye edilmeleri sağlandı. Bununla beraber bu dönemde Bizans İmparatoru Justinianos (527-565), 529 yılında Atina Akademisi'ni kapattı ve pagan filozoflar Atina'dan gönderildi.

⁶⁶ Aziz S. Atiya, **Doğu Hristiyanlığı Tarihi** (Çev. Nurettin Hiçyılmaz) Doz Yay. İstanbul, 2005, s.198

⁶⁷ Bu tasarruf İznik konsilinin VI. maddesine aykırı idi.

⁶⁸ Adrian Fortescue, **The Orthodox Eastern Church**, London, 1908, s.36-37

⁶⁹ W. H. Freen, **The Rise of the Monophysite Movement: Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Century**, Cambridge Univ. Press, 1979, s.142

⁷⁰ Ostrogorsky, s.55

⁷¹ Garsion, s.588

⁷² Aday Şer, **Nusaybin Akademisi** (Çev. Nesim Doru), Yaba Yay., İstanbul, 2006, s.21

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

Sasani Kralı I. Hüsrev Hristiyanlara karşı uyguladığı hoşgörüyü pagan filozoflara da göstererek bu filozofları Sasani şehirlerine yerleştirdi. Sasani şehirlerine yerleştirilen bu filozoflar, Grekçe kitapları tercüme etmek için yerel okullar kurdular. Benzer şekilde Gundişapur'da Nasturi mülteciler tarafından meşhur sağlık okulu kuruldu. Böylece Anadolu'nun doğusunda yaşayan Bizans toplumuyla bağlar sağlamlaştı ve İran bölgesinde yaşayan Hristiyanlar da Sasani yönetimine sadakatle hizmet ettiler. Bizans bölgesinden gelen Monofizit Hristiyanların İran da hoşgörüyle kabul edilmesiyle beraber bu Hristiyanların kralın kralına sadık kalması, Sasanilerle beraber yaşamalarını sağladı. Böylece Sasani yöneticileri de yanlış düşünceden kurtarıldılar. Bunun yanında Sasani Krallarından I. Yezdigirt, I. Hüsrev (Anuşirvan) ve özellikle II. Hüsrev, Sasani Devletine sığınan Hristiyanlara hoşgörüyle yaklaşmaları sebebiyle İran'da Monotheizm'e doğru karşı konulmaz gidişi sağladılar; fakat bu olay İslamiyet'in yayılmasının kaderini tayin etti.⁷³

En yüksek resmi seviyede karşılıklı temaslar kapsamlı diplomatik protokol aracılığıyla korunuyordu. Elçilikler sadece barış görüşmeleri ve antlaşmalarda karşılıklı gidip gelmelerde aynı zamanda savaş zamanlarında bile resmi bildiri getirmeye devam ettiler. Bizans-Sasani elçileri normal olarak çok kapsamlı olarak ağırlandı. Hatta normal bir merasim kasıtlı meydan okuma olarak algılanabilirdi. Görüşmeler sıklıkla sınırda yapılırdı. Ama 561 barış antlaşmasının bir maddesi elçilerin iki krallık tarafından sağlanan kamu posta sistemi vasıtasıyla yolcu edilmeleri şartını koyuyordu ileri gelen I. Hüsrev'in büro amirleri, Patrik Peter gibi şahsiyetler eşliğine verilen yüksek makamlarla sıvırılmış kişilerdir.⁷⁴

Bizans ve Sasani Devletleri ticaret ve hukuki komisyonlarca ortak hareket ediyorlardı ve iki krallığı tehdit eden kuzeyli göçebelerin hücumlarına karşı Kafkas geçitlerinin savunması için ortaklıklar yapıldı. İki dil konuşan tercümanlar her iki taraftan da imzalanan antlaşma metinlerini doğruluğunu onaylıyordu. Sınır komisyonlarının bize vermiş olduğu görüntü Sasani valisinin Bizans bölge başkomutanını ve mahalli piskoposları da içine alan önemli şahsiyetlerin bir araya geldiği ortak bir zemin sağlandığıdır. Bunlar ihtilaf meselelerini yatıştırmak için bir araya gelir ve sürecin sonucu olarak yakınlıklar meydana getirilirdi.

Bizans-Sasani ortaklığının en yakın ve en iyi örneği kaçak Prens II. Hüsrev'in krallık çekişmesinden dolayı Bizans'a sığındığında çok saygın bir şekilde karşılanması ve İmparator Mavrikiyos'un askeri ortak bir müdahale ile II. Hüsrev'in tahtına tekrar geçmesini sağlamasıdır. Ayrıca Mavrikiyos, II. Hüsrev'i desteklemek yoluyla İran'daki bir iç savaştan akıllıca çıkar sağladı. Savaş sona erdiğinde ve II. Hüsrev Bizanslıların yardımıyla düşmanlarını yendiğinde, iki imparatorluk arasındaki barış düzenlemelerinde Bizanslılar ödüllendirildi. Önceki çatışmalarda kaybedilmiş çeşitli toprak parçaları ve bir dizi kale kendilerine geri verildi.⁷⁵

Bizans İmparatoru Justinianos'un Sasanilerle yaptığı barış antlaşmaları sonucunda Bizans Devleti Anadolu'nun doğusunda Sasani Devleti karşısında ikinci devlet konumuna düştü. Bizans İmparatoru Herakleios, 620'li yıllarda Sasanilere karşı kazandığı zaferden sonra Bizans İmparatoru Justinianos'un yaptığı hatayı tekrarlamadı. İmparator Herakleios, Sasani Devleti ile uzun yıllar geçerli olacak bir antlaşma yerine 591 Bizans-Sasani sınırının tekrar çizildiği ve Sasani ordusunun bir daha bu sınırı geçmeyeceği bir antlaşma yapmak istedi. Sasani Kralı Şahbaraz, 8 Nisan 628 tarihinde bu antlaşmayı kabul etmesiyle antlaşma yürürlüğe girdi. Bu tarihten sonra 640 yılında Sasani Devleti'nin İslâm hâkimiyetine girmesine kadar Bizans-Sasani ordusu karşı karşıya gelmedi.⁷⁶

⁷³ Nina Garsion, "Byzantium and the Sasanians", *the Cambridge History of Iran* (Editör; Ehsan Yarshater), 568-592, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1983, s.575-576

⁷⁴ Garsion, s.577-578

⁷⁵ Haldon, s.48

⁷⁶ Andreas N. Stratos, *Byzantium in the Seventh Century (602-604)*, (Translated by Marc Ogilvie- Grant), Adolf M. Hakkert Publisher, Amsterdam, 1968, s. 237.

Bizans ve Sasani toplumlarının IV. ve VII. yüzyıllardaki komşulukları tesadüfî değildi. Onlar bu yüzyıllar arasında birbirlerini tamamlayarak evrensel dengeyi ve düzeni en iyi şekilde sağlıyorlardı. Bu şekilde onlar birbirlerinin güçlerini denk olarak kabul ediyorlardı. Bu durum II. Hüsrev'in Bizans İmparatoru Mavrikios'a yazdığı resmi meşhur mektupta vurgulandı.

“Başlangıçtan beri Dünyayı aydınlatmak için ve ilahi dünya düzenini korumak için iki göz vardı. Bizans Devleti ve Sasani ülkesi en akıllı yöneticiler tarafından yönetildi. Yıllarca savaşmış olan bu iki süper güç bu savaşlarda çok insanını kaybetmişti. Aynı düşünce Sasani büyükelçisi tarafından da teyit edildi. Bir imparatorluğun dünya düzenini sağlamak için sayısız olayları kendisi tek başına gerçekleştirmesi mümkün değildir. Bütün halkları başarıyla iyi bir yönetim altında tutmak gibi, güneş de bütün halkları ışınlarıyla bir arada tutmaktadır.”⁷⁷

İktisadi Etkileşim

Bizans-Sasani Devletleri arasındaki etkileşimde ticaret ve tarım önemli rol oynadı. Devletler arasında fiili bir çatışma olmaksızın geçen uzun dönemler olsa da Bizanslılar daima Doğu'dan gelen tehdidin farkındaydılar ve sınır bölgesini kontrol altında tutmak için önemli kaynaklar ayırdılar. Aynı nedenle, keza Sasaniler de, kendi sınırlarını korurken maden kaynakları, özellikle altın ve diğer metaller bakımından zengin Anadolu'nun doğusu için Bizans'a meydan okurken hatırı sayılır harcamalar da yaptılar.⁷⁸

IV ile VII. yüzyıllar arasında Anadolu'nun iktisadi yapısında birinci derecede tarım, ikinci derecede ise madencilik etkiliydi. Bu açıdan Anadolu'nun doğusunda sulu tarım yapılan Mezopotamya bölgesine hâkim olmak için Bizans ve Sasani Devletleri dört yüzyıl boyunca birbirleriyle savaştılar. Sasaniler döneminde Mezopotamya bölgesinde tarımdan elde edilen ürünler Bizans'ın doğu sınırında yaşayan halklar tarafından Araplara ve Sasani Devleti'nin vatandaşlarına satılmaktaydı. Tarımsal ticaret sayesinde Bizanslılar ve Sasaniler arasında etkileşim gelişti. Fırat ve Dicle nehirlerinden sulama kanalları açılarak Mezopotamya toprakları sulandı ve tarımsal verim bütün bölgeye yetecek kadar arttı.⁷⁹

Bizans ile Sasani devletleri arasındaki ticari etkileşim dönem dönem devam eden ticari anlaşmalar sayesinde sağlanmaktaydı. Önemli ticaret malı olan Çin ham ipeğinin bu ticari etkileşimde çok özel bir yeri vardı. Bizans'ın lüks endüstrisi için ipek çok önemliydi. İpek yolu Sasani Devleti'nin sınırlarından geçtiğinden dolayı ipek ticareti Sasanilerin elindeydi. Ayrıca Bizans vatandaşları doğu ürünlerini kullanmaya alışmışlardı ve bu geleneklerinden vazgeçemiyorlardı.⁸⁰ İpek ticari bir meta olarak çok özel bir yere sahip olup Sasanilerin tekelindeydi. Çeşitli diplomatik temaslara rağmen Bizans ipek yolunu kendi kontrolüne alamıyordu.⁸¹ Sonunda Bizans, 552 yılında ipek üretimin yolunu kaçakçılık ve hile ile keşfetti.

Bizanslı keşişler, Çin'den kozaları sağlayarak ipek böceği yetiştirmenin sırrını elde ettiler. Bizans İmparatoru Justinianos döneminde bir rahip Çin'e giderek ipek böceği kozasını bambu ağacının içine gizleyerek İstanbul'a getirdi. Bu olaydan sonra Bizans Devleti'nde ipek üretimi için iklimi en uygun yer olarak Bursa ve Antakya belirlendi. Böylece Bursa ve Antakya'da dut ağaçları ekildi ve imalathaneler kuruldu. İpek sanayi devlet tekeli altına alındı ve Bizans Devleti'nin gelirlerinin en büyük kaynaklarından biri haline geldi.⁸²

⁷⁷Theophanes, s.415-416. Ayrıca bkz. Garsion, s.580

⁷⁸D. S. Wallace-Hadrill, **Christian Antioch: A study of Early Thought in the East**, Cambridge Univ. Press, 1982, s.26

⁷⁹C. E. Bosworth, “Some Remarks on the Terminology of İrrigation Practices and Hydraulic Construction in the Eastern arab and İranian Worlds in the third-fifth centuries A. H”, 78-85, *Journal of Islamic Studies* no. 1. Oxford, 1991, s.80

⁸⁰W. Heyd, **Yakın Doğu Ticareti Tarihi**, (Çev. Enver Ziya Karal), T.T.K. Yay., Ankara, 2000, s.59

⁸¹Garsion, s.571

⁸²Auguste Bailly, **Bizans Tarihi**(Çev. Haluk Şaman), İstanbul, tarihsiz, s.98

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

Ortaçağ Anadolu'sunun ekonomisinde öncelikle tarım etkili olurken bunun yanında madencilik, cam işlemeciliği, ticaret, ipek ve pamuktan kumaş yapımıyla birlikte bina yapımında kullanılan taş oymacılığı da etkilidir. Bizans-Sasani Devletleri arasında yüzyıllarca süren çatışmalardan Suriye-Mezopotamya bölgesinde iki devleti ayıran sınır eyaletleri askeri ve iktisadi yönden çok etkilendiler. Ticari antlaşmalar birkaç sınır şehriyle sınırlandırıldı. Bu sınır şehirlerine gümrük büroları oluşturuldu ve altıncı yüzyıl başında Bizans yönünde Nisibis (Nusaybin)'de kurulan gümrük sayesinde Bizans tüccarları ve Sasani tüccarları arasında ticari bağlantılar geliştirildi.

561 yılında yapılan barış anlaşmasına özel olarak koyulan bir maddede kaçakçılık durumunda uluslararası dava açma hakkı veriliyordu. Bizans-Sasani orduları Suriye ve Mezopotamya bölgelerine çok fazla akın yapıyorlardı. Bu akınlar sonucunda elde edilen rehineler ancak fidye karşılığında serbest bırakılırdı. 422 yılındaki Bizans-Sasani savaşında, Bizanslıların Arzan bölgesinde esir aldığı 7000 kişi, Amidli (Diyarbakırlı) Piskopos Acacius'un kilisenin altın ve gümüş şamdanlarını satıp, parayı tedarik etmesiyle serbest kalabildiler.⁸³

Sasani Kralı I. Hüsrev (531-579) zamanındaki savaşlar sonrasında Suriye bölgesinden zorla getirilen Suriyeliler yeni kurulmuş şehirler olan Gundişapur ve veh-Ardaşir'e yerleştirildiler. Bu yeni şehirlere yerleştirilen Suriyeliler, becerikli ve sanatkârlardı. Sasanilerin bu şehirlerin oluşumunda bu sanatkârlara ihtiyacı vardı. Suriye bölgesinden getirilen ipek işçileri İran şehirlerine yerleştirildiler. Sasaniler, ipek işçilerinden bu işi kendilerine öğretmelerini istediler.⁸⁴ Sasani Kralı I. Hüsrev; Kınnesrin, Menbiç, Haleb ve Antakya'yı fethettiğinde bu şehirler içinde en çok Antakya'yı beğendi. Anadolu seferinden geri dönen I. Hüsrev, İran'da caddeleri, çarşısı ve her şeyiyle Antakya gibi bir şehir inşa etme çalışmasına başladı.

Antakya'dan getirttiği taş ustalarını bu şehirde iskân ederek şehrin yapımında çalışmalarını istedi. I. Hüsrev, bu şehrin adını Rundehusra koyarken Araplar, bu şehre el-Rumiye adını verdiler.⁸⁵ Bizans-Sasani Devletleri tarihleri boyunca ilişkileri gergindi. Devletler arasında fiili bir çatışma olmaksızın geçen uzun dönemler olsa da Bizanslılar daima Doğu'dan gelen tehdidin farkındaydılar.

Bizans ve Sasani Devletleri Anadolu'nun doğusundaki sınır bölgesini kontrol altında tutmak için önemli kaynaklar ayırdılar aynı nedenle keza Sasaniler de kendi sınırlarını korurken maden kaynakları, özellikle de altın ve diğer metaller bakımından zengin olduğundan Anadolu'nun doğusu için Bizans'a meydan okurken hatırı sayılır harcamalar da yaptılar.⁸⁶ Bizans-Sasani devletleri sınır komşusu olduğundan etkileşimler sıklıkla askeri alanda oldu. III ile VII. yüzyıllar arasında Bizans-Sasani orduları Anadolu'nun doğusunda devamlı savaş halinde bulunduklarından askeri sistemleri, savunmalarını ve silahlarını geliştirmek zorundaydılar. Bizans-Sasani ordularının ikisinin de silahlanma şekli aynı değildi. Her zaman önemli olan yay, eski çağlardan beri İranlıların karakteristik silahıydı ve bu silah Sasani döneminde daha çok kullanıma girdi. Sasanilerin kullandığı yay, Bizans'ın geliştirdiği yaya göre daha az delici ve hafif silahtı.

Bizans ve Sasani Devletleri arasındaki ticarete VI. yüzyılın bir döneminde bir değişiklik yaşandı. Bizans İmparatoru Justinianos (527-565) politikası çerçevesinde Bizans-Sasani barışı sağlanmasıyla geçmişe duyulan bir özlem başladı. Eski dönemde Anadolu'nun doğusuna yerleşen Romalı ve Persliler korkmadan bir arada yaşayabiliyorlardı. Hatta onlar bir arada yaşayarak ticaret yapıp, tarımsal ürünleri birbirlerine satabiliyorlardı. Daha sonraki antlaşmalarda sınır bölgesindeki sıkı denetimle bu ticaret sınırlandırıldı.⁸⁷ Bizans Devleti'nin ekonomi tarihinde Diokletian vergi sisteminin

⁸³ Abu'l-Farac, I. cilt, s.143-144

⁸⁴ Garsion, s.575

⁸⁵ İbn Adim, *Bugyetu't-taleb fi tarihi haleb*, (thk. Süheyl Zekkar), I. cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989, s.91. Ayrıca bkz. Mesudi, *Muruc ez-Zeheb*, s.157'de I. Hüsrev'in 540 yılında Antakya'ya ordusuyla girdiğinde bu şehrin aynısını İran'da yapmak istediğini yazıyor.

⁸⁶ Haldon, s.52

⁸⁷ Garsion, s.575

olumlu ve olumsuz yanları görüldü. Diokletian'un zamanında vergi sistemi tek bir kalıp şeklinde uygulanmadığı gibi eyaletten eyalete farklı şekillerde yapılandırıldı. Diokletian yönetiminin özel karakteristik sisteminde Roma-Suriye kanun ve müesseseleri bulunurdu.

Sasani Kralı I. Hüsrev'in vergi yapısı yerel Suriye geleneğinin devam eden basit bir sistemiydi. Sasanilere ait bu vergi sistemi İslam hâkimiyeti altında yaşamını ve gelişimini devam ettirdi. İslamiyet vergi sisteminin Bizans-Sasani Devletlerinden kopya edildiği veya önemli bir bölümünün alındığı kesin olarak tanımlanamaz; fakat İslam Devletlerinin bu vergi sisteminden hiç etkilenmemiş olduğu da söylenemez.⁸⁸

Sonuç

IV ile VII. yüzyıllar arasında iki rakip olarak dünya yönetimini paylaşan Bizans ve Sasani Devletleri dünya tarihine yön vermiş olan iki devlettir. Bu iki devlet arasında askeri, siyasi ve diplomatik ilişkiler bulunmaktaydı ve özellikle nazik diplomatik söylemlerin arkasında derin düşmanlık yatmaktaydı. V. yüzyıldan sonraki Sasanilerin Hristiyanlığa karşı olan hoşgörüsündeki farz edilen artış iki din arasındaki sürtüşmeyi azaltmayıp arttırdı. Özellikle VI. yüzyılın sonlarında Bizans mahkemeleri, siyasi savaşları Haçlı seferlerine çevirdi. Sasani Kralı I. Hüsrev'in, 540 yılında Kudüs'ü ele geçirip kutsal haçı Ktesiphon'a getirmesi Bizanslılar açısından onur kırıcı bir olaydı. Buna karşılık Bizans ordusunun Azerbaycan'daki Ganzak'ta bulunan kutsal ateşin bulunduğu tapınağı yıkması Kudüs'e karşı bir misilleme olarak yapılmıştı.

Bizans ve Sasani Devletlerinin birbirlerini karşılıklı etkiledikleri hala tartışılmaktadır. Yapılan araştırmalarda etkileşimin sonuçları net bir şekilde reddedilmedi; çünkü etkileşimle ortaya çıkan tarihi olaylar bize bu etkileşimin olduğunu ispatlamaktadır. Bu iki devlet IV ile VII. yüzyıllar arasında Anadolu'nun doğusunda yan yana yaşayan iki süper güç olarak evrensel dengeyi ve düzeni sağlıyordu. Fakat bu şekilde yaşamış iki süper güç üç yüzyıl boyunca belli aralıklarla devam eden savaşlarda çok insanlarını kaybettiler.

Bütün devletler geçmiş tarihleriyle övünmeleriyle birlikte bu devletlerin hepsi, kendi kültürlerinin diğer kültürlerden daha üstün olduğuna inanırlar ve düşmanlarından ders almayı kesinlikle kabullenmezler Bizans-Sasani Devletleri tarihi bu durumun aksine bir örnek teşkil etmiştir. Dünya tarihinde ilginç bir durum olarak görünür ki Sasaniler, Bizanslılardan geçmiş dönem içinde Bizans kültürünü alarak kendi kültürlerine adapte ettiler ve bu kültürün İslam dünyasına yayılmasına yardımcı oldular.

KAYNAKÇA

Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi** (Çev. Ömer Rıza Doğrul), T.T.K yayınları, Ankara, 1937.

Aday Şer, **Nusaybin Akademisi** (Çev. Nesim Doru), Yaba Yay., İstanbul, 2006.

ATİYA Aziz S., **Doğu Hristiyanlığı Tarihi** (Çev. Nurettin Hiçyılmaz) Doz Yay. İstanbul, 2005

BAİLLY Auguste, **Bizans Tarihi** (Çev. Haluk Şaman), İstanbul, tarihsiz.

BAUSANİ Alessandro, **The Persians**, Elek Books Ltd., London, 1971.

BAYDUR Nezahat, **İmparator Julianus**, Arkeoloji ve Sanat yay. İstanbul, 1999.

⁸⁸Garsion, s.602

- BOSWORTH C. E., "Some Remarks on the Terminology of İrrigation Practices and Hydraulic Construction in the Eastern arab and İranian Worlds in the third-fifth centuries A. H", 78-85, *Journal of Islamic Studies* no. 1. Oxford, 1991, s.80
- BROWN P. R..L., **Persia History and Heritage, Parthians and Sasanians**, Henry Melland Limited, London, 1978.
- DELİLBAŞI Melek, "*Türk Tarihi'nin Bizans Kaynakları*", Cogito, Sayı 17, Yapı Kredi Yayınları
- DEMİR Ahmet, **İslâm'ın Anadolu'ya Gelişi**, Kent Yay., İstanbul, 2008.
- DOWNEY Glanville, **A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arap Conquest**, Princeton University Press, New Jersey, 1961.
- DODGEON Michael H., **The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars**, Biddles Ltd. London, 1991.
- FORTESCUE Adrian, **The Ortodoks Eastern Church**, London, 1908.
- FREEN W. H. **The Rise of the Monophsite Movement: Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Century**, Cambridge Univ. Press, 1979.
- GARSİON Nina, "Byzantium and the Sasanians", *the Cambridge History of Iran (Editör; Ehsan Yarshater)*, 568-592, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1983.
- GLUBB John Bagot **The Great Arab Conquests**, J.B.G. Ltd., London, 1963.
- GRANT Michael, **From Rome To Byzantium**, New York, 1998.
- GROUSSET Rene, **Başlangıcından 1071'e Ermeni Tarihi**, (Çev. Sosi Dolanoğlu), Aras Yay. İstanbul, 2005.
- HALDON John, **Bizans Tarih Atlası** (Çev. Ali Özdamar), Kitap yayınevi, İstanbul, 2007.
- HEYD W. **Yakın Doğu Ticareti Tarihi** (Çev. Enver Ziya Karal), T.T.K. Yay., Ankara, 2000.
- HONİGMAN Ernest **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı** (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniv Yay. İstanbul, 1970.
- İbn Adim, **Bugyetu't-taleb fî tarihi haleb** (thk. Süheyl Zekkar), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989.
- KAEGİ Walter E., **Bizans ve ilk İslâm Fetihleri** (Çev. Mehmet Özay), Kaknüs Yay., İstanbul, 2000.
- LEVTCHENKO M. V. **Bizans Tarihi** (Çev. E. Berktaş), Milliyet Yay. İstanbul, 1979.
- MALALAS **The Cronicle of John Malalas** (Translated by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott), Australian Association Byzantine Studies, Melbourne 1986.
- MESUDİ **Muruc ez-Zeheb** (Çev. Ahsen Batur), Selenga Yay. İstanbul, 2004.
- NİKEPHOROS **Nikephoros Patriarch of Constantinople Short History**, (Translated by Cyril Mango), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D. C., 1990.
- NORWICH John Julius. **Byzantium; The Early Centuries**, Penguin Books Ltd. London, 1990.
- OSTROGORSKY George, **Bizans Devleti Tarihi** (Çev. Fikret Işıltan), T.T.K., Yayınları, Ankara, 2006.
- RAMSAY W.M., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası** (Çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960.
- SCHWETHEİM Elmar, **Antikçağ'da Anadolu** (Çev. Nuran Batu), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Süryani Mihail Vekâyinâmesi** (Türkçe terc. Hrant.D. Andreasyan), Ankara, 1944 (T.T.K. kütüphanesi No:44'de yayınlanmamış tercüme).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

-
- STRATOS Andreas N., **Byzantium in the Seventh Century (602-604)**, (Translated by Marc Ogilvie-Grant), Adolf M. Hakkert Publisher, Amsterdam, 1968.
- THEOPHONES **The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, A.D. 284-813** translated by Cyril Mango and Roger Scott, Oxford University Press, 1997.
- UÇAR Şahin, **Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi**, İşaret Yay., İstanbul, 1990.
- VASİLİEV A.A., **Bizans İmparatorluğu Tarihi** (Çev. A. Müfid Mansel), Ankara Maarif Matbaa, 1943.
- Wallace-HADRILL D. S., **Christian Antioch: A study of Early Thought in the East**, Cambridge Univ. Press, 1982.
- WHITBY Michael, **The Emperor Maurice and His Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare**, Clarendon Press, Oxford, 1988.
- WHITBY L. M., "Arzane in the Late Sixth Century", *Armies and Frontier in Byzantine*, (Editör: Stephen Mitchell), 205-219, BAR International Series 156, England, 1983.